

*Mirovnaja ekonomika i međunarod-
nije otkrošenija 1968. god.*

Renomirani sovjetski časopis »Mirovaja ekonomija i međunarodnije otkrošenija« izlazi od 1957. godine u vidu mjesečnog glasila Instituta za svjetsku ekonomiju i međunarodne odnose Akademije nauka SSSR. U časopisu se pretežno obrađuje ekonomska problematika gledana s ideološko-političkog aspekta.

U toku 1968. godine u MEMO je najveći broj, od oko 300 objavljenih napisa, bio posvećen privredi kapitalističkog svijeta, općenito, i u pojedinim zemljama. Daleko manje prostora posvećeno je socijalističkim zemljama i to pretežno Sovjetskom Savezu, dok se od ostalih socijalističkih zemalja spominju Kina (tri članka) i Čehoslovačka (jedan članak). Veći broj priloga obrađuje zemlje u razvoju, a na međunarodne odnose i vanjsku politiku odnosi se oko 10% objavljenih materijala. Po nekoliko članaka posvećeno je kritici buržoaske ideologije, borbi radničke klase, te godišnjici rođenja K. Marxa i V. I. Lenjina. Kritici i bibliografiji posvećeno je ostalih četrdesetak radova.

Osvrnut ću se pojedinačno na neke najinteresantnije i najaktualnije radove. U listopadskom broju objavljen je članak G. Sitarjeva: »Misijska avangarda«. U uvodnom dijelu autor konstatira da je današnji svijet u znaku borbe socijalističkih snaga u prodroru i kapitalističkih, koje nastoje očuvati svoje pozicije. U tom procesu marksističke partije stoje na čelu naroda socijalističkih država kao avangarda, koja nosi glavnu odgovornost za razvoj tog procesa. Misijska avangarde je složena – kaže autor – avangarda se suočava s teškoćama i normalno je da pravi pogreške da ih ispravlja i u porno ide dalje, bez iluzija, ali i bez

pesimizma. Partija mora budno pratiti život i postići da njeno rukovođenje ide ukorak s glavnim tendencijama društveno-ekonomskog razvoja. Autor tvrdi da je upravo KP SSSR takva idealna snaga bez jednostranosti i dogmatizma. On smatra da je sovjetsko iskustvo dragocjeno za partije socijalističkih zemalja koje su kasnije preuzele vlast, jer će, prateći sovjetski primjer, izbjeći mnoge pogreške i neprilike. Ipak, autor dopušta da ne treba mehanički primjenjivati metode KP SSSR bez uvažavanja osobitosti svake pojedine zemlje. Nakon te konstatacije ukazuje na opasnost od razbijanja jedinstva i uvlačenja »revizionizma« u socijalističke zemlje i to je odmah potkrepljeno primjerom Čehoslovačke. Kao »dokaz« za antisocijalističke tendencije u toj zemlji, autor upotrebljava stereotipnu konstataciju da je zapadna štampa pozitivno ocijenila čehoslovačka kretanja, pa je to dovoljna indikacija da su ona bila u interesu restauracije kapitalizma. Nakon toga autor spominje primjer Jugoslavije u kojoj je, navodno, Partija od rukovođenja postala idejna snaga, i tako je pružila loš primjer koji je bio djelomično prihvaćen i od strane antisocijalističkih snaga u Čehoslovačkoj. Iako to ne tvrdi direktno, ipak, iz teksta jasno proizlazi da nije, navodno, napuštanje rukovođenja uloge Saveza komunista u Jugoslaviji ono što smeta Sitarjevu, već je to upravo naša samoupravljajka demokracija.

Kao druga krajnost u socijalističkim zemljama, autor navodi kinesku ideologiju i kult ličnosti Mao Ce Tunga, koji je toliko iznad kineske partije da ona »praktički prestaje djelovati kao politička i samostalna organizacija«. Na kraju se autor ponovno osvrće na našu zemlju, dokazujući nemogućnosti postavke o partiji kao idejnoj avangardi i faktično zastupa stajalište da partija, prije svega, mora biti faktor

vrhovne vlasti na svim područjima života, faktor koji će tokom izgradnje socijalističkog društvenog uređenja sve više jačati. Iz svega se može zaključiti da za G. Sitarjeva ne postoji svijest radnih ljudi i njihovo pravo da izgrađivanjem te svijesti dobivaju sve veći udio u upravljanju društvenim životom.

Povodom potpisivanja sporazuma o neširenju atomskog oružja (1. srpnja 1968. god.) objavljuje J. Njelin u broju 11. MEMO-a članak »Atom i NATO: partnerstvo i proturječnosti.« Autor opisuje situaciju u vezi potpisivanja Sporazuma, promjene koje su nastale nakon invazije Čehoslovačke i odnose u NATO-u s obzirom na korištenjem atomske energije.

U uvodnom dijelu Njelin objašnjava aspekte suradnje na atomskom polju među državama Atlantskog pakta, pa navodi tri glavne forme: međudržavnu, državno-monopolističku i pojedinačno-monopolističku suradnju. Međudržavna suradnja se sprovodi putem međudržavnih ugovora o suradnji, kojom se preciziraju: isporuka sirovina i gotovih postrojenja, razmjena informacija o proizvodnom procesu i kontrola nad proizvodnjom. Autor spominje da su danas Sjedinjene Države nalego najvažniji faktor atomske suradnje među zemljama NATO, pa tako raspolažu najvećim uplivom na ostale članice Pakta.

U okviru »nadracionalne« državno-monopolističke forme suradnje nekih članica NATO-a, važnu ulogu igra Evroatom, koji je kao udruženje država Zajedničkog tržišta namijenjen razmjeni informacija i tehničke dokumentacije u cilju mirnodopske upotrebe atomske energije, ali ga, po mišljenju autora, neke zemlje, kao SR Njemačka, indirektno koriste za razvoj atomske tehnologije, koja se može u slučaju potrebe primijeniti i u vojne svrhe. Aktivna suradnja SAD i Evroatoma ima po mišljenju autora za Sjedinjene Države vrlo praktičan cilj – kroz tu suradnju SAD imaju mogućnost striktno kontrole stupnja razvoja pojedinih članica Evroatoma na polju atomske tehnologije.

Po mišljenju Njelina, od svega su najopasniji atomski monopoli pojedinih kompanija, koje danas mogu suradivati direktno s inozemnim partnerima, pa tako postoji mogućnost za

opasnu i nekontroliranu privatnu djelatnost na atomskom polju. Autor navodi da je, u suradnji s nizom američkih korporacija koje se bave atomskom energijom, naročito aktivna Zap. Njemačka.

Na kraju autor obraća pažnju na međusobne odnose SAD i ostalih članica atomskog kluba, njihove sukobe i suradnju, kao rezultate međusobnih proturječnosti.

U 12. broju MEMO L. Moskvičev u članku »Teorija deideologizacije: izvori i socijalna suština« pokušava prikazati i osporiti vrijednost spomenutej teoriji, formiranoj 1955. god. na »Kongresu za slobodu kulture« u Milanu. Ta teorija je vidno zastupljena, naročito od strane američkih autora u mnogim kasnijim publikacijama i raspravama na Zapadu, a sastoji se u predviđanju: da realno saznanje postaje bitan faktor za svaku aktivnost i koncipiranje perspektive, dok ideologije, koje u sobi nužno sadržavaju jednustranu, subjektivističku ambiciju samopotvrđivanja – sve više gube na značenju, kao prebrođeni niži stupanj političkog djelovanja, adekvatan primitivnijem društvu, koje ga, u procesu društveno-političkog evoluiranja prema višem stupnju, odbacuje kao formu, koja sve više koči razvoj političke misli.

Autor tvrdi da je nosilac teorije »deideologizacije« upravo državno-monopolistička birokracija zapadnih zemalja, koja kao novi socijalni sloj stvara teoretsku osnovu i potvrdu svoje egzistencije – socijalističke i kapitalističke. Međutim, smatra autor, svijet je bremenit klasnim suprotnostima i iluzija je zamišljati neku nadklasnu ideologiju. Naprotiv, ideologije kao odraz klasnog društva moraju postojati.

U daljnjem se tekstu članka objašnjava da je po teoriji deideologizacije sociologiji kao nauci predodređeno da u budućnosti zamijeni ideologiju, što autor pobija tvrdnjom da nikakva sociologija ne može egzistirati bez ideološke baze, jer je za svaku sociologiju neophodno imati neka temeljna mjerila na kojima se bazira lučenje pozitivnog od negativnog. Prema tome, zaključuje autor, svaka »objektivna« sociologija bi u stvari predstavljala odraz interesa i shvaćanja vladajuće klase u konkretnom društvu.

Borivoj Ivanović

ANDREW M. SCOTT

FUNKCIONIRANJE MEĐUNAROD-
NOG POLITIČKOG SISTEMA*The Functioning of the International
Political System**The Macmillan Company, New York
Collier-Macmillan Ltd.,
London 1967*

Nakon I svjetskog rata međunarodna politika postaje samostalno polje istraživanja, dok je do tada bila spretna diplomatskom historijom, međunarodnim pravom i memoarima državnika i diplomata. Knjiga A. M. Scotta pridružila se djelima na polju istraživanja internacionalne politike u nastojanju da njenu fragmentarnu prirodu teoretski opiše i poveže. Nastoji da pruži neke sisteme analiza međunarodne politike, dokazujući integrativne mogućnosti tih putova.

Analiza sistema postavlja akcent na važnost povezivanja dotada poznatih, međusobno odvojenih teorija, baš kao što mostovi povezuju usamljene otoke. Važno je da se ne radi o mnoštvu malih spona, nego o čvrstoj građevini koja bi postala kostur veze i tako objedinila razbacane teorije. Autor međutim prihvaća dijalektiku u razvoju pristupa sistemima, njihovu mogućnost zamjene novima, kao što i pretpostavke radene danas mogu biti sutrašnje griješke.

Tri uvođenju novih pretpostavki autor se služi nenametljivom komparacijom prilika u 19. i 20. stoljeću. Nakon razvoja sistema nacionalne države kao jedinog aktera na međunarodnom planu, prilične ujednačenosti ideologija, dominacije ideje nacionalnog suvereniteta, nemiješanja i nacionalne lojalnosti te shvaćanja rata kao normalnog i respektiranog načina saobraćanja među državama, dat je pregled novih prilika na međunarodnom planu, pojavljivanja novih aktera, jačeo međusobnog utjecaja među državama, utjecaja javnog mnjenja na vanjsku politiku, bipolarizacije snaga te postojanje mnoštva oblika kolaboracije i konflikta.

U cilju boljeg razumijevanja izlaganja o sistemima analize, autor daje iscrpan, jasan i strogo sistematiziran skup pojmova, njihovih objašnjenja i

definicija. Polazi od osnovnih pojmova; sistem, podsistem, pravila promatranja struktura i funkcioniranje te promjene u samom sistemu, da bi na sve ove nadograđivao pojmove aktera i okoline na međunarodnom planu. Postupno prelazi na njihovo povezivanje, opisivanje različitih vrsta odnosa među njima. Uspinja se ljestvicom apstrakcije i dolazi do pojmova predodžbi, vrijednosti i ideologije, da bi uvodno razmatranje završio determiniranjem procesa komunikacije.

Posebnu pažnju autor u ovoj knjizi posvećuje pojmu odlučivanja, dajući analizu sheme odlučivanja i ponašanja onih koji donose odluke. Iz analize proizlazi da se na historijskom iskustvu zasnivaju odluke tako da se filtriranjem i kompariranjem («učetnjem») stvara baza za modifikaciju sadašnjeg ponašanja. Pri odlučivanju za određenu alternativu treba ispitati kakve su posljedice, kakvi su dobici, a kakvi gubici kod vođenja takve politike. Prihvaćena alternativa je iz domena onoga što se hoće učiniti, a ne onoga što se može učiniti, ovisno o namjerama i percepcijama na unutrašnje i vanjske događaje. Po mišljenju autora predviđanje ponašanja u međunarodnoj politici je vrlo teško, jer ponašanje aktera nije konstantno.

Objašnjavanje tipova interakcije je uvod u onaj dio gradiva koji govori o odnosima među sistemima a polazna tačka su interakcije unutar sistema. Definiše se pojam podsistema i njegov odnos sa višom kategorijom, sistemom. S obzirom na vrste odnosa sistemski se dijele na konfliktne i kolaboracione.

U okviru razmatranja odnosa među akterima dolazi se do pojma interesa i percepcije interesa, te sukoba kada su dominantni suprotni interesi. Sukob ili suradnja različiti su u pojedinim stupnjevima već prema tome da li rastu, stagniraju ili padaju. Kod sukoba moramo voditi naročitu pažnju kod pojave eskalacije i pada. Već prema tome da li su interesi zajednički ili sukobljavajući, i stavovi i ponašanja aktera biti će prijateljski ili neprijateljski a tehnika koja će biti primjenjena ovisit će o opsegu interakcije među akterima. Bez obzira da li se radi o kolaboraciji ili konfliktu, tendencija je aktera da reguliraju svoja ponašanja pomoću generaliziranih norma i pravila.

Daljnji vid reguliranja odnosa među akterima je ugovaranje. Pod ugovaranjem misli se na onu vrst pregovaranja među akterima koja se odnosi na distribuciju dobiti i rizika među njima. Ono može biti direktno ili indirektno, izričito ili prećutno. Da bi ugovaraje bilo uspješno, treba svaka od stranaka da pravi neke ustupke. Pored ugovaranja prijetnja i zastrašivanje predstavljaju određenu vrstu odnosa među akterima. Da bi prijetnja imala efekta, mora biti vjerojatna i poznata drugoj strani. Naročito je aktualno razmatranje problema zastarašivanja, koje je u međunarodnim odnosima povezano s nuklearnim ratom, a rezultira u stabilnosti ili nestabilnosti međunarodne situacije.

Svaki sistem i svaki akter na međunarodnom planu djeluje unutar određene okoline. Postoji međusobni utjecaj među njima, tako da promjena okoline traži i promjenu u sistemu. Konfliktni isto, ako i kolaboracioni sistemi variraju u stupnju adaptacije. Ukoliko se sistemi pogresno adaptiraju ili se uopće ne adaptiraju, javlja se kriza čija posljedica može biti i slom sistema.

Nakon I svjetskog rata važnu ulogu u interakciji među subjektima igra neformalna kulturna, ekonomsko-tehnička, vojno-politička i propagandno-psihološka penetracija. Unutrašnji sukobi, penetracijom nekog vanjskog faktora, kao npr. internacionalne organizacije ili neke druge države se »internacionaliziraju«. Ova penetracija može pokolebati lojalnost naroda a time i stabilnost države, jer su te pojave međusobno posljedično uvjetovane. Penetracija, bez obzira da li je korisna ili ne, ipak predstavlja suprotnost načelima suvereniteta i nemiješanja. Međutim, autor penetraciju smatra opravdanom, jer bez njenog postojanja ne bi se mogle razvijati međunarodne organizacije, koje su zajedno s međunarodnim pravom potencijalni izvor potrebnog međunarodnog autoriteta u internacionalnom sistemu. Zato smatra potrebnim da se princip nemiješanja zamijeni principom »etičke intervencije« ili doktrinom »uvjetovane intervencije«, kako bi međunarodna organizacija mogla pružiti pomoć uvijek kada se to od nje traži.

Može se zaključiti da je A. M. Scott u svojoj knjizi iznio mnoštvo materijala na način u kome dominira potpuna sistematizacija pojmova i definicija. Pri donošenju zaključaka služio se ma-

lim stepenicama kojima čitaoca vodi u postepenim skokovima do cilja.

Materijal je dat neuobičajenim načinom; svako poglavlje je ispleteno oko određenog subjekta koji predstavlja središte razmatranja. Poglavlja slijede u kontinuitetu, te je svako iduće nadovezano na prethodno što po formi i karakteristikama podsjeća na udžbenik. Pojmovi su dovoljno jasni da omogućavaju potpuno slaganje s postavkama autora ali i eventualnu tvrdnju da je ovaj upao u pogrešku.

Pristup studiju međunarodne politike je nametnut od strane autora i provodi se analizom sistema, uz dokazivanje koristi takvog pristupa kao istraživačke metode.

Čović Kira

MAX JAKOBSON

VANJSKA POLITIKA FINSKE

Finnish Neutrality: A Study of Finnish Foreign Policy Since the Second World War, Hugh Evelyn Limited, London 1968. S. 115

U posljednje vrijeme jača zanimanje za vanjsku politiku manjih država i na taj način kao da se u izvjesnom smislu u praksi ističe njihovo sve veće značenje za suvremeni razvoj međunarodnih odnosa. Male države i pored izrazito prisutnih pokušaja provođenja politike s pozicije sile, u čemu prednjače velike države, nastoje sve više napuštati koncepciju u kojoj se one pojavljuju kao puki objekti djelovanja velikih sila, prisiljene da prihvate sva njihova rješenja.

Finska kao tipična predstavica malih država, smještena na izvanredno značajnom geopolitičkom položaju s bogatom, iako vremenski kratkom historijom vanjskopolitičkog djelovanja, privlači posebnu pažnju. Svaki ozbiljniji rad koji se upušta u istraživanje te neobično zanimljive i složene aktivnosti male zemlje, koja graniči s velikim susjedom, unosi više svjetla u tu

inače još uvijek nedovoljno poznatu problematiku.

Max Jakobson finski predstavnik u Ujedinjenim narodima, kao diplomat od karijere, s izrazitim naučnim interesima svakako da je zahvaljujući svom položaju bio u stanju da se na izvornima informira o najznačajnijim razdobljima finske vanjske politike, te je na taj način njegova studija neobično mnogo dobila na svojoj originalnosti i vjerodostojnosti. S druge strane, položaj mu ipak nije dozvolio da u zauzimanju sudova uvijek bude do kraja precizan, što je sasvim razumljivo, posebno kad je riječ o delikatnim i aktualnim problemima koji bi mogli izazvati stanovite reakcije. No i pored toga jasno i sistematski izložen materijal omogućava da se i na tim mjestima autora u potpunosti shvati.

Analizu finske vanjske politike Jakobson započinje kratkim historijskim presjekom (1917-1944) u kome nastoji dati prikaz stvaranja finske državnosti i prvih vanjskopolitičkih koncepcija, koje su kasnije doživljavale značajnije transformacije, u zavisnosti od širih evropskih kretanja, skandinavskog razvoja veza i posebno u odnosu na razvoj sovjetske politike. Kombinirajući napore za održavanjem neutralnosti u savezu s ostalim skandinavskim zemljama, Finska je nastojala osigurati svoje pozicije i stvoriti čvršće temelje u fazi pojačanih sovjetskih napora za sovjetsko-finskim približavanjem. Međutim, zbog činjenice da su Finci smatrali SSSR za najveću opasnost, Danci su tu opasnost vidjeli u Njemačkoj, Švedska je bila neodlučna, a Norveška uvjerenjena da joj opasnost ne prijeti ni s jedne strane, planovi o formiranju skandinavskog vojno-političkog saveza nisu ostvareni.

U prikazu sovjetsko-finskih veza uoči zimskog rata posebno je zanimljiva analiza tajnih sovjetsko-finskih razgovora vođenih u Moskvi 1939. u kojima je sa sovjetske strane učestvovao osobno Staljin. Insistirajući na teritorijalnim izmjenama granice u korist SSSR-a Finskoj su ponuđene izmjene na drugim dijelovima manje značajnim za Sovjetski Savez. Na taj način SSSR je nastojao da osigura svoja strateški značajna područja od iznenadnog napada koji bi mogao uslijediti preko finskog teritorija. Naročito je zanimljivo Jakobsonovo tvrđenje da je Sta-

ljin izjavio finskoj delegaciji kako i pored tada postojećeg sovjetsko-njemačkog ugovora »Sve se na svijetu može izmijeniti«, smatrajući da bez obzira tko će biti pobjednik u svjetskom ratu opasnost SSSR-u prijeti s finskog teritorija koji potencijalni napadač može lako iskoristiti u napadu na osjetljive sovjetske tačke. To je u stvari bio produžetak klasičnog ruskog strateškog razmišljanja koje u čitavoj suvremenoj historiji te zemlje ima svog direktnog odraza na vanjskopolitičku akciju.

Analizirajući sovjetsko-finski rat u kontekstu sovjetske šire politike, Jakobson ipak smatra da je SSSR tradicionalno, izrazito defenzivna zemlja i da se čak i upad na finski teritorij nakon neuspjelnih pregovora može razumjeti kao posljedica sovjetske želje za sigurnošću svog teritorija.

Naravno, takav zaključak može se shvatiti i kao diplomatski odgovor autora, inače profesionalnog diplomate, premda se u različitim varijantama takovo tretiranje SSSR-a nalazi na više mjesta u njegovoj knjizi. Slično je i s prikazom djelovanja finskih oružanih snaga zajedno s Hitlerovom Njemačkom koji nije zadovoljavajući, i premda je veoma sumarno izložen ne može zadovoljiti čitaoca koji je bolje upućen u finsku problematiku. Nacionalni osjećaji Finaca nakon nametnutog mira i izmjene granice u korist SSSR-a sasvim su razumljivi, ali tvrdnja da je Finska od trenutka njemačkog napada djelovala isključivo kao vojni saveznik Njemačke, bez i najmanjeg prihvatanja fašističke ideologije, i uz puno očuvanje slobode političke akcije, svakako je prilično smiona. Interni razvoj Finske upravo je i omogućio da se na bazi zajedničkih interesa veoma brzo i lako pronađu mostovi suradnje s Njemačkom i da se uz pomoć njemačke armije osvoji jedan dio nekadašnjeg finskog, odnosno sovjetskog teritorija. Tačno je da se položaj Finske kao Hitlerovog saveznika donekle razlikovao od položaja nekih drugih njemačkih saveznika, ali se to može objasniti uz pomoć drugih faktora (udaljenost Finske, stabilnost režima, spremnost Finaca da se bore na strani Njemačke itd.) koji nisu zahtijevali veću njemačku ingerenciju u finske poslove.

Razvoju poslijeratne vanjske politike, kad je Finska morala uložiti niz mjera da sačuva svoj suverenitet, u no-

vim uvjetima posvećuje autor znatno više prostora. Zapravo, i tradicija finske vanjskopolitičke neutralnosti u pravom smislu nastaje nakon II svjetskog rata, u sklopu novog položaja u koji je Finska dovedena kao saveznik poraženih fašističkih sila. SSSR, koji je diktirao uvjete mira, postavio je značajna ograničenja djelovanja Finske na vojnom, a isto tako, i na političkom planu, kojima su, zapravo, udareni okvirni limiti finske akcije na međunarodnom polju.

Nastojanja da se održe dobri odnosi sa SSSR-om i da se ničim ne stvaraju sovjetske sumnje u iskrenost finških namjera provođenja neutralne politike, postala su najvažniji elementi finske političke akcije i njenog uspješnog realiziranja u praksi. Čak ni potpisivanje sovjetsko-finskog Ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći, kojim se Sovjetski Savez želio dodatno osigurati, nije izmijenilo finske pozicije, a povlačenjem sovjetskih trupa iz baze Porkala i daljnjim produženjem Ugovora Finska je konsolidirala svoje pozicije i u skladu s elastičnijom sovjetskom vanjskom politikom dobila je znatno veći prostor za nastup u međunarodnim odnosima, striktno pazeći, pri tome, da se ne povrijede sovjetski interesi. Prilazeći veoma oprezno rješavanju pojedinih, za Finsku veoma važnih pitanja, (ulazak Finske u Nordijski savjet 1955., priključenje EFTI, modernizacija finske armije, održavanje veza s obje Njemačke) finska diplomacija je pokazala zaista maksimum umješnosti u veoma uspješnom uskladjivanju nacionalne akcije s dobijanjem pristanka od SSSR-a. Ta politika dobrosusjedskih odnosa za Finsku je bila uvijek jasna, jer je Sovjetski Savez u stanovitim trenucima mogao uspješno staviti veto na predviđena rješenja.

Podržavajući predsjednika Kekonena i suprotstavljajući se novoizabranom premijeru Fagerholmu za koga je sovjetska strana tvrdila da neće provoditi u život tradicionalnu sovjetsko-finsku političku liniju, Sovjetski Savez, svakako, da je 1961. otišao mnogo dalje nego što je to slučaj kad se radi o tzv. dobrosusjedskim odnosima. Pritisci kojima je ta aktivnost bila praćena jasno su svjedočili da je SSSR spreman pri-

mijeniti daljnji niz ekonomsko-političkih mjera kojima se može znatno otežati finški položaj. Zbog toga isticanje želje da velika sila sačuva svoju sigurnost ne može automatski implicirati i opravdanje svih poteza te sile koji su ponekad usmjereni u pravcu grubog mješanja u unutrašnje stvari male zemlje. Težnja za neutralnošću Finske, pa čak i čitavog nordijskog regiona je sasvim razumljiva, ali sredstva kojima se to želi ostvariti nisu adekvatna, posebno kad ona prelaze okvire normalnih međudržavnih veza.

Na kraju autor se osvrće na pozicije Finske u međunarodnim odnosima, posebno na političkom planu. Od svog prijema u UN Finska je aktivna članica te organizacije, ona podržava ekonomske, vojne i političke mjere te organizacije suradujući pri tome veoma usko s ostalim članicama nordijskog savjeta, koje sve zajedno u izvjesnom smislu tvore zajednički »blok«. Premda se radi o različitim državama povezanim drukčijim vezama, ipak je nordijska suradnja veoma uspješna, kako na planu međunarodnih, tako isto i internordijskih veza. Tokovi neformalnog povezivanja, zajedničkog praktičnog rješavanja pojedinih problema od šireg interesa prema Jakobsonu, su najbolji put stvaranja istinske međunarodne regionalne zajednice čemu posebno teže nordijske zemlje. No, i pored toga, oblici vojne suradnje bili bi nepoželjni, jer niti stupanj internordijskih veza, a niti međunarodni odnosi u širem smislu omogućavaju da se postojeći status quo na evropskom Sjeveru mijenja.

Knjiga Maxa Jakobsona, pisana veoma jasnim jezikom, puna novih podataka i svježih vlastitih interpretacija sigurno će privući pažnju istraživača koji se bave problemima nordijskih zemalja. Uz izvjesna nedovoljno istaknuta područja (na pr. opseg i mogućnosti nordijske suradnje) nedostaju i perspektive daljnjeg razvoja finske politike, posebno prema SSSR-u, kao i analiza eventualnog pretvaranja Finske neutralne politike u nesvrstanu. No, i pored tih manjkavosti Jakobson je uspio pružiti cjelovit prikaz finskog vanjskopolitičkog djelovanja koji će u literaturi, posvećenog nordijskim političkim kretanjima, zauzeti istaknuto mjesto.

Radovan Uukadinović

ROGER GARAUDY

KINESKO PITANJE

»Sedma sila«, Beograd, 1967.
Preveo s francuskog M Milić

Zbog originalnosti svoje društvene strukture, svoje povijesti, i zbog specifičnosti svog pristupa izgradnji socijalizma, Kina je danas, više nego ikada ranije, zaokupila pažnju teoretičara i znanstvenika kako na Istoku, tako i na Zapadu. O Kini je posljednjih godina, napisan velik broj rasprava, uglavnom u Sovjetskom Savezu i Sjedinjenim Američkim državama, no sve su one prilično daleko od objektivnih uslova i prikaza stvarnog stanja u ovoj zemlji.

Suvremena Kina je, prije svega, interesantna zbog toga, što je »svaki četvrti čovjek na svijetu Kinez« i »što dvije trećine stanovništva koje živi u socijalističkom režimu, nalazi se u Kini«. To je i osnovni razlog što »u ovoj posljednjoj trećini XX vijeka, nitko ne može da zaobiđe kineski problem«.

Roger Garaudy, profesor na Sorboni i jedan od veoma poznatih suvremenih teoretičara francuske ljevice, u svom političko-filozofskom esaju »Kinesko pitanje«, marksistički postavlja kineski problem.

Garaudy je svjestan težine posla kojeg je uzео u zadatak, jer kako i sam kaže, on nije sinolog, a posebno će biti teško dati potpun odgovor na sva postavljena pitanja. Uostalom, to nije ni cilj ovog esaja. Pretenzija je autorova da određena pitanja društveno-historijskih uvjeta Kine postavi na određeno mjesto, a onda da iz kineskih stavova izvede principe i uzroke takvog stanja u današnjoj Kini.

Tako je, na osnovu materijala iz područja povijesti, ekonomije, kulture i društveno-političkih odnosa, Garaudy, marksističkom analizom, pokušao da objasni specifičnosti aktualnih kineskih prilika.

Autor je pošao od analize *objektivnih uvjeta* specifičnosti kineskog modela socijalizma, nastojeći da objasni, da te specifičnosti proizlaze iz ekonomske strukture i povijesti Kine.

Polazeći s pozicija marksističke analize, prof. Garaudy tvrdi da razvoj Kine ni u kom slučaju ne odgovara poznatoj shemi o pet faza razvoja dru-

štveno-ekonomskih formacija. Prvo, zato, što se u ovoj zemlji, nikada nije razvio pravi robovlasnički način proizvodnje, drugo, što Kina ne poznaje klasični feudalizam i treće, što je Kina preskočila kapitalističku fazu razvoja i uspostavila socijalizam.

Slijedivši misli Marksa, a zatim i Engelsa o evoluciji društava i smjenjivanju društveno-ekonomskih formacija, autor detaljno analizira azijski način proizvodnje i njegove ostatke u Kini, pa kaže da su ostaci azijskog načina proizvodnje uvjetovali specifične karakteristike kineskog feudalnog sistema i u daljnjim fazama razvoja onemogućili stvaranje buržoaske klase. Ovakav razvojni put Kine, bez sumnje, utjecao je na izgradnju i specifičnosti kineskog socijalizma, ali, očigledno je nedovoljan da nam objasni kineske teorije koje su dovele u opasnost i sumnju i samo shvaćanje socijalizma.

Nakon ovih razmatranja autor nas upoznaje sa razvojem društvene strukture Kine u periodu od 1840-1940. godine. Novija povijest Kine počinje 1840. tzv. opijumskim ratom koji je kako kaže Garaudy »na tipičan način pokazao kakvi će biti odnosi kapitalističkih zemalja sa Kinom« (str. 23).

Društvena struktura Kine prije socijalističke revolucije izgledala je otprilike ovako: 95% stanovništva činili su seljaci, od čega 90% bezzemljaši a 10% veleposjednici koji su posjedovali 70-80% obradive zemlje. Prodiranje inozemnog kapitala u Kinu, prouzročilo je čitav niz promjena kako na selu tako i u gradu, doprinjelo formiranju nacionalne buržoazije, stvorilo moderni industrijski proletarijat i pomoglo radanje jednog novog sloja tzv. gradskih intelektualaca. Međutim, uza sve te promjene društvena struktura Kine i dalje je nosila pečat jedne polufeudalne i polukolonijalne zemlje.

Budući da je polazna tačka za Garaudyja istraživanje objektivnih uvjeta izgradnje kineskog socijalizma, autor logično postavlja pitanje, imajući u vidu činjenicu da Kina nikada nije razvila kapitalistički stupanj razvoja, da li je moguće izgraditi socijalizam preskačući kapitalističku etapu razvitka?

Izloživši iscrpno stavove Lenjina o ovom problemu, a zatim teze Mao Ce Tunga koje su osnov teorije socijalističke revolucije u zemljama kao što je Kina, Garaudy je pokazao da je moguć

direktni prijelaz u socijalizam i u zemljama koje nisu razvile kapitalistički način proizvodnje. Ne ulazeći ovdje u detalje objektivnih uvjeta specifičnosti kineskog modela socijalizma, može se ustvrditi da je autor ove objektivne uvjete razvrstao u tri kategorije. U prvu grupu svrstao je sve one uvjete koji su proizašli iz povijesti Kine do 1921., dakle iz jedne predkapitalističke, feudalne i polukolonijalne zemlje. Zatim, u drugu grupu one uvjete koji su proizašli iz društvene strukture Kine, a za koju smo ranije ustvrdili da je bila pretežno agrarna i treće, nacionalni pokret u Kini koji je početkom XX vijeka odigrao veliku ulogu, izvršio snažan utjecaj na izgradnju socijalizma u toj zemlji.

Napori Garaudyja što traži objektivne uvjete specifičnosti kineskog socijalizma, pokazuju da autor prihvaća političku koncepciju o specifičnim putevima socijalističkog kretanja.

Međutim, pored objektivnih uvjeta autor želi da istraži i subjektivne momente kineskog teoretiziranja, shvaćanja i prakse »permanentne revolucije«.

U izgradnji socijalizma Kina je do 1956. slijedila razvoj Sovjetskog Saveza, ali poslije XX kongresa KPSS, kineski model, kaže Garaudy počeo se odvajati od sovjetskog modela. Početak kinesko-sovjetskog odvajanja izložen je detaljno, potkrijepljen citavim nizom činjenica i citata kineskih teoretičara. Kineski političari doveli su u pitanje univerzalnost sovjetskog modela i odlučili se da potraže specifični vlastiti put u izgradnji socijalizma. Upravo 1958. godine i početkom drugog petogodišnjeg plana, rukovodstvo Kine isticalo je parolu »o velikom skoku napred«, naima, željelo se ubrzati put u komunizam. Značajnu ulogu trebale su odigrati tzv. narodne komune koje su povezivale nekoliko zadruga u jednu jedinicu a pored toga su bile i osnovne organizacije političke vlasti. Osnovni cilj ovih komuna bio je što brže razviti proizvodne snage, omogućiti prijelaz zadržane socijalističke svojine u komunističku svojinu i »intelektualno i politički i moralno formirati čovjeka budućeg komunističkog društva«. (str. 61). Već iz izloženih postavki se vidi kakva je trebala da bude originalnost kineskog modela socijalizma. Međutim, takvo realiziranje odluka pri čemu se nije vodilo računa o objektivnim mogućnostima, dovelo je do političke, ekonomske i mo-

ralne dezorganizacije. Napori kineskih rukovodilaca da narodne komune moraju odigrati prvorazrednu ulogu u toj izgradnji bila je samo iluzija. Garaudy tvrdi da zapravo razvoj proizvodnih snaga nije bio ubrzan već naprotiv, usporen jer investicije u proizvodnju nisu odgovarale postavljenim ciljevima, zatim, milijuni seljaka angažiranih na izgradnji nerentabilnih poduzeća zanemarili su poljoprivredu i što je čitav proces započeo bez potrebnih tehničkih kadrova. Poslije zasjedanja Centralnog komiteta 10. prosinca 1958. u Vušangu kinesko rukovodstvo shvatilo je neuspjeh narodnih komuna, pokazalo se da je put iz socijalizma u komunizam veoma složen proces i da je za taj prijelaz potreban određen nivo razvoja proizvodnih snaga. Da bi na neki način prikriji neuspjeh narodnih komuna stvorena je ideološka parola o »permanentnoj revoluciji«.

Profesor Garaudy iscrpno izlaže Marxovo i Lenjinovo shvaćanje permanentne revolucije, da bi zatim razvio Trockijevu teoriju permanentne revolucije koja se, kako kaže autor razlikuje od onoga što su pod njom podrazumijevali Marx i Lenjin. Za Marxa i Lenjina ona počiva na razlikovanju etapa revolucije a za Trockog na ideji da se etape mogu preskakati (str. 66).

Kineski teoretičari nisu prihvatili Trockijevu tezu, po kojoj nije moguće izgraditi socijalizam u ekonomski zaostaloj zemlji, u kojoj je proletarijat slab a osim toga ne može se računati ni sa selštvom, na sa nacionalnom buržoazijom, čak što više Trockijevo učenje o permanentnoj revoluciji proglasili su reakcionarnim i nespojivim sa marksističko-lenjinističkom teorijom. Unatoč tome kinesko rukovodstvo preuzelo je djelomično Trockijeve teze odbacujući tu teoriju kad se radi o prelazu od demokratske revolucije u socijalizam a prihvaćajući je kad se radi o prelazu iz socijalizma u komunizam.

Ličnost Mao Ce Tunga nesumnjivo je odigrala prvorazrednu ulogu na političkom planu i usmjenila kineski revolucionarni pokret koji je dao pečat specifičnostima kineskog modela socijalizma. Precjenjivanje subjektivnog momenta došlo je do izražaja kod Mao Ce Tunga. Poznato je da je on isticao da su »revolucionarni entuzijazam masa i neograničena mogućnost da se ovim masama ulije ideologija koja ih radi-

kalno mijenja«, ona snaga koja i pokreće historiju (str. 74).

Interesantan je i onaj dio knjige u kojem nas autor upoznaje sa principima na kojima, prema mišljenju kineskih rukovodilaca počiva kulturna revolucija.

Garaudy se kritički osvrće na politički subjektivizam koji ne vodi dovoljno računa o objektivnim uvjetima za razvoj socijalizma. Odluke Centralnog komiteta komunističke partije Kine o kulturnoj revoluciji govore o reformi obrazovanja, umjetnosti, literature i ostalim oblicima nadgradnje, dok se ne vodi računa o stvarnom stanju ekonomske baze.

Treće poglavlje nosi naziv »Teorijsko i praktično uopćavanje kineskog modela«. U njemu autor raspravlja, imajući u vidu probleme rata i mira neke principe, koji omogućavaju da se shvate stavovi i postupci kineskih rukovodilaca. Dovodeći u sumnju i samo shvaćanje socijalizma prof. Garandy ispituje još dva problema socijalizma: jedno je problem odbacivanja »potrošačkog društva« kapitalističkog tipa, a drugo, problem značenja marksističkog humanizma.

Studija prof. Garandy predstavlja zanimljiv i aktualni pokušaj, da se s marksističkih pozicija osvijetli ovo veoma kompleksno pitanje kao što je kinesko i da se pomoću analize suvremenog stanja u Kini, pronadu razlozi za kineski model socijalizma i njegove specifičnosti, tim više što se radi o zemlji koja nam je geografski i jezično veoma daleka i strana.

Na temelju pažljivo sakupljenih činjenica, originalnih podataka i izvornih dokumenata, Garandy je uspješno izložio i kritički ocjenio specifičnosti kineskog socijalizma ističući teoretski i praktički značaj kineskog pitanja za suvremeni svijet i dao niz podsticaja za daljnja razmišljanja i marksističku razradu ove veoma složene problematike.

Unatoč uspješnim i zanimljivim razmatranjima i analizama stječe se dojam da je autor još uvijek često vezan za uobičajeni shematizam u pogledu, na probleme nerazvijenih zemalja i mogućnosti njihova revolucionarna preobražaja, iako je, više nego drugi pisci nastojao osloboditi se toga. Očito je da njemu kao i drugim zapadnim piscima o Kini nedostaje temeljito i prije svega konkretno poznavanje stvarnih prilika u toj velikoj zemlji.

Osim toga moramo spomenuti vrijedan interesantan predgovor Andrije Krešića.

Na kraju knjige nalaze se dokumenti kao: govori Mao Ce Tunga, kineske teze o putevima prelaska u socijalizam, rezolucija Centralnog komiteta Komunističke partije Kine o uspostavljanju narodnih komuna u seoskim oblastima, i odluka Centralnog komiteta Komunističke partije Kine o velikoj proleterskoj kulturnoj revoluciji usvojenoj 1966.

Stefica Deren

VLADIMIR DEDIJER

*Izgubljena bitka J. V. Staljina
Sarajevo 1969, str. 433*

Ne samo da su odnosi socijalističke i kapitalističke sfere zemalja, unazad nekoliko godina, pokazivali tendenciju razbijanja strogih blokovskih struktura i granica već je postojao sve evidentniji i proces labavljenja odnosa država unutar samih pojedinih grupacija. Ovo posljednje uvjetovalo je postavljanje na dnevni red čitav niz pitanja: od onih koja se odnose na njihove vojne, ekonomske, kulturne i druge veze, do čisto političkih problema idejne jedinstvenosti, blokovske kompaktnosti, organizacione čvrstine i discipline članstva.

Sve veća idejna diferencijacija i nastojanje za političkim, ekonomskim i drugim osamostaljivanjem, posebno se moglo opaziti u redovima socijalističkih zemalja. To je, međutim, dovelo 1968. godine do obnove staljinističkog metoda obračuna i unauragacije netom zaboravljenih sukoba.

Stoga pojava Dediјereve knjige »Izgubljena bitka J. V. Staljina«, nekoliko mjeseci nakon vojne intervencije zemalja Varšavskog ugovora u Čehoslovačkoj, predstavlja u sadašnjem političkom trenutku aktualan materijal.

Kako konceptom i stilom pisanja oscilira između profila novinarskog feljtona, memoara, ličnog dnevnika i historijskog djela, knjiga zadržava i sintetizira upravo te kvalitete: od zanimljivo prezentiranih historijskih događaja i činjenica, do njihova preloma u

svijesti prosječnog čovjeka i autorovih intimnih doživljaja, opservacija i dilema.

Bez pretenzija na politološku, historijsku i sociološku analizu, ovo Dedićerovo djelo sadrži elemente tih aspekata, no, osnovno mu obilježje određuje, prije svega, novinarskim nervom oertana dinamika događaja i ljudskih tragika u njihovim konzekvencama.

Centralno mjesto knjige svakako predstavlja razdoblje potpune ekonomske i međudržavne izolacije Jugoslavije (1949-1952). Orijentacija prema Istoku implicirala je negiranje vlastitog državnog suvereniteta i političke koncepcije, te priznavanje apsolutne političke hegemonije i ekonomske eksploatacije od strane Sovjetskog saveza, a »probijanje obruča« prema Zapadu prihvaćanje političkog utjecaja i eksploatacije od strane tih zemalja.

Od samog početka (odluke AVNOJ-a, 1943. godine) nova je Jugoslavija od strane »patera familiasa« socijalističkih država dočekana s negodovanjem.

Staljinova »teorija« potrebe izgradnje socijalizma samo u jednoj zemlji, odnosno širenjem državnih granica Sovjetskog saveza na nova područja, nije dopuštala stvaranje novih, nezavisnih socijalističkih država specifičnih putova svog razvoja. U cilju osiguravanja prevlasti nad dijelovima svijeta, sporazum »fifti-fifti« sa Churchillom, činio se najefikasnijom političkom metodom održavanja zapadnih interesa i osiguranja vlastitih interesa u sporazumnim granicama. To je, naravno, išlo na uštrb trećih zemalja. Kada je sve više postajalo jasno da Informbiro (formiran 1947. godine sa sjedištem u Beogradu) osim demagoške parole glasila »Za trajan mir i za narodnu demokratiju« ne sadrži u svojim odnosima ništa demokratskog i postaje sve više transmisija apsolutne Staljinove vlasti, sukob je postojao neizbježan. Njega su potencirala i takozvana mješovita društva, koja su formirana s ciljem pomaganja razvoja zaostale jugoslavenske privrede, a koja su se praktično pretvorila u društva za eksploataciju. Isto tako i Staljinov plan stvaranja federacija Jugoslavije i Bugarske, Poljske i Čehoslovačke, Rumunjske i Mađarske, i nakon toga njihovog ujedinjavanja sa Sovjetskim savezom.

Dosadašnji pokušaji da se prezentira što objektivnija historijska ocjena Staljinove politike, njene strategije i taktike, stvarno predstavlja čitavu skalu valorizacije ne samo sa strane već i unutar samog Sovjetskog saveza. U svakom slučaju ona zahtijeva kako što realniju sliku tadašnje konstelacije međunarodnih političkih odnosa, u kojima pojava prve socijalističke zemlje predstavlja njihovo bitno narušavanje i početak svjetske blokovske podjele, tako i ocjenu političkog profila samog Staljina.

U tadašnjoj svjetskoj konstelaciji snaga Staljin je bio figura krupna formata kojoj je nedostajala elastičnost uvažavanja različitih političkih shvaćanja unutar zemalja socijalističkog društveno-političkog uređenja i neophodno potrebna »politička intuicija« u predviđanju predstojećih događaja. Sigurno je međutim, da on spada u onu kategoriju političara kojima su sva sredstva opravdana ciljem.

Sukob s Jugoslavijom započeo će, stoga, upotrebom metoda direktnog pritiska na sastanku u Moskvi još 1947. godine, da bi se nastavio sredstvima ekonomske blokade i javne ideološke anateme, sve do senzibilnih oblika psihološkog rata nerava, otvorenog prijetnji vojnom agresijom, inscenacijom javnih procesa protiv Jugoslavije u ostalim socijalističkim zemljama, šikaniranjem jugoslavenskih nacionalnih manjina i građana, te služenja svim sredstvima »crne propagande« i diplomatske aktivnosti (koje uključuju obmanu, klevete i vrbovanje jugoslavenskog državnog i vojnog kadra).

Međunarodnu političku klimu karakterizira, u to vrijeme, ne samo jaka skepsa u mogućim pozitivnim ishodu sukoba na jugoslavenskoj strani već i čitav niz otvorenih istupa komunističkih partija socijalističkih i kapitalističkih država protiv Jugoslavije. Svi ti raznovrsni pritisci neminovno su se odrazili na ekonomiku naše zemlje, i uvjetovali su često potpuno nesnalaženje jednog dijela naših ljudi kojima je trebalo srušiti mit prve socijalističke zemlje i kult Staljinove ličnosti.

U interpretiranju ovih problema Dedićerova knjiga obiluje nezamjenjivim materijalom neposredne izvornosti.

U takvoj situaciji trebalo je znati politički odvagati u kojoj mjeri sukob Jugoslavija - Sovjetski Savez može dobiti opće svjetski razmjjer i hoće li

Staljin na sebe preuzeti njegov rizik. Zatim, trebalo je pronaći dovoljno snage za održavanje političke kohezije unutar naše zemlje i rješavanje privredne krize (katkada i drastičnim načinima), da bi se razbio okvir političkog i ekonomskog okruženja i započeo proces uspostavljanja novih međudržavnih kontakata.

U tom smislu kraj 1951. godine postaje preloman. Na međunarodnom planu okruženost je probijena suradnjom s nizom srednjih i malih država i oslobodilačkih pokreta, istupanjem Jugoslavije u Ujedinjenim nacijama optužbom Sovjetskog saveza za način i stilodnosa prema nama (Pariz, 29. studenog), kao isklapanjem mnogih sporazuma o privrednoj i drugoj pomoći i suradnji s vladama SAD-a, V. Britanije i Francuske.

Da Staljinova smrt nije značila i definitivan kraj njegove politike, pokazuje prošlogodišnja vojna intervencija u Čehoslovačkoj, sadašnji razvoj političke situacije u toj zemlji, kao i ponovni poromećaj političkih odnosa između Jugoslavije i Sovjetskog saveza.

Na kraju, stoga, treba reći da Dedičerevo djelo »Izgubljena bitka J. V. Staljina« predstavlja zanimljivo političko štivo i dokument koji nam omogućava povlačenje historijskih paralela 1948. i 1968. godine.

Božica Blagović

OTUDENJE - AUTORITET - - REVOLUCIJA

Izdavačka kuća »Hermann Luchterhand« postala je poznata po svojim vrijednim edicijama kao što su »*Sociologische Texte*«, koje izdaju Heinz Maus i Friedrich Fürstenberg (do sada je izišlo 66 svezaka), »*Politica*« (rasprave i tekstovi o političkoj znanosti) u izdanju Wilhelma Hennisa i Hansa Maiera, do sada izišlo 40 svezaka, »*Soziologische Essays*«, koje izdaje Frank Benseler, do sada izišlo 30 svezaka, cjelokupna djela Georga Lukacsa itd. Na tako, ne samo kvantitativno nego i kvalitativno, bogatoj izdavačkoj djelatnosti Luchterhandu mogu pozavidjeti i najveće izdavačke kuće, pogotovo

kad se uzme u obzir, da je sve to postignuto u posljednjih deset godina. Ovdje međutim neće biti riječi o tome, nego o zbirci »ad lectores 8« kojom nas je, sredinom ove godine, obradovao Sociologijski lektorat ove izdavačke kuće (na kraju same zbirke nalazi se popis svih Luchterhandovih izdanja, a na početku posvete izdavaču Eduardu Reifferscheidu, koji već deset godina potpomaže, odobrava i financira program Lektorata).

Zbirka »ad lectores 8« sadrži niz veoma zanimljivih i aktualnih rasprava o autoritetu i revoluciji, o radu i otuđenju, o znanstvenoj i literarnoj proizvodnji. Uz teoretsku razinu posebnu draž tih rasprava čini njihov direktan odnos prema suvremenim političkim pitanjima – i to kako prema ulozi inteligencije i sindikata, socijalističkih studenata i izvanparlamentarne opozicije u Saveznoj Republici Njemačkoj tako i prema problemu otuđenja i mogućnosti njegova ukidanja uopće. Stoga je tu riječ o klasnoj vladavini i klasnoj svijesti, o inteligenciji i ljevičarskom radikalizmu, o autoritetu i svjetskoj revoluciji.

Centralno mjesto u »ad lectores 8« zauzima diskusija održana za vrijeme Sajma knjige u Frankfurtu 23. rujna 1968. godine na temu »*Autoriteti i revolucija*«. U diskusiji su učestvovali Adorno, Benkeler, Friedeburg, Lenk, Hofmann, Krahl, Wolff, Habermas, Holz, Stecker, Grass i dr. Povod za diskusiju bilo je dodjeljivanje Nagrade za mir njemačkog knjižarstva za 1968. godine senegalskom predsjedniku Senghoru i demonstracija koju je tom prilikom organizirao Socijalistički njemački studentski savez (Der SDS). Ovdje ne ćemo ulaziti u analizu svih stavova o demonstraciji, nego u skladu s najavljenom temom citirati Holza, kad kaže: »Revolucionarna borba protiv autoriteta mora uvijek početi time, da se razotkrije neopravdano prisvojeni autoritet, na koji oni (autoriteti) polažu pravo. Masa, koja pokriva te autoritete... valja dovesti do uvida o njenom položaju i zbiljskim frontovima u borbi između gospodara i sluga, kako više ne bi bila spremna štiti i opravdavati državne autoritete. Kada masa više ne bude šutke trpjela, tada neće ni zahvat tih državnih institucija biti moguć autoritarno na jednaki način na koji se sada dogodilo« (36), tj. kao na dan podjele Nagrade kada je

frankfurtska policija »uhapsila 23 demonstranta i više ih ranila«. Diskusija je međutim daleko nadmašila ne samo raspravu o jednom konkretnom političkom činu nego i opću raspravu o teoretskim pitanjima umutar »kritičke teorije« poznatog frankfurtskog kruga i prerasla u kirtiku »kritičke teorije« sa stajališta praktičke organizacije revolucije, kako je zamišlja Socijalistički njemački studentski savez.

Svojom kritikom »kritičke teorije« socijalistički studenti zapravo uzimaju za riječ i konkretno provode nekadašnji stav utemeljitelja »kritičke teorije« i frankfurtskog filozofskog kruga Maxa Horkheimera, da je kritika legitimna samo tada, ako omogućuje odluku za sudjelovanje u organizaciji i akciji. U tome je svakako najenergičniji bio Hans Jürgen Krahl, koji za »kritičku teoriju« kaže: »Ona ima marksističku jezgru, ona ima nekakvo marksističko samorazumijevanje; ipak ona nije u stanju da postavi organizacijsko pitanje u revolucionarnom smislu. Ona mora ili, kao kod Horkheimera i Marcusea, jednostrano povući anarhističke konzekvencije ili, kao kod Habermasa, uporno ostati pri liberalnim koalicionim modelima i jednostavno, iz čiste znanstvene teorije, denuncirati strategijske principe. Ta nesposobnost, da uopće još adekvatno postavi organizacijsko pitanje, označava odlučujuću nedostatak« kritičke teorije frankfurtskog kruga (59).

Veoma je zanimljiv prilog Franka Benselera »O literarnim proizvodnim odnosima«. Polazeci od marksističke sociologije literature autor istražuje ulogu pisaca i intelektualaca i njihovih literarnih proizvoda u današnjem društvu, ilustrirajući to na primjeru izdavačke djelatnosti u SR Njemačkoj. Iako je čitavo društvo danas više upućeno na inteligenciju nego ikada ranije, niti autori niti lektori ne raspolazu, ističe Benseler, »nikakvim zbiljskim utjecajem na sredstva za proizvodnju« (73). Time se suvremeni intelektualci izjednačuju s proletarima. Upotrebnu vrijednost njihovih proizvoda moderna sredstva komunikacije i javnog mnijenja svode na čistu prometnu vrijednost a same proizvode na potrošnu robu. Otuda, umjesto da potrošači postanu sustvaraoci – za što se već tridesetih godina našega stoljeća zalagao Benjamin – »knjiga se

na putu od autorova stola do čitačeva regala preobražavala u robu, koja podliježe zakonima tržišta« (61), literatura prelazi »iz sredstava za proizvodnju u potrošnu robu« (78). Otuda zahtjev: »Da ne bi postali samo pogonska nego realno minirajuća snaga našeg društva..., intelektualci moraju pojmiti sebe kao neposredne proizvođače, moraju postati svjesni svoga istinskog položaja« (82), te nasuprot potrošačkom društvu i komzumirajućoj javnosti državno-monopolističkog stadija čovječanstva razviti »akcionu javnost« kao klicu novog ljudstva. U tom smislu »sva proizvodnja inteligencije mora neposredno vršiti funkciju organiziranja akcione javnosti« (87). Akciona javnost prema Benseleru predstavlja postojanje »konsumenten producentima«, tj, da iz čitalaca postanu sustvaraoci. »Akciona javnost je oblik, u kojem se javnost danas može rekonstruirati pod socijalističkim predznacima. Nju se može ostvariti, jer je zahtijeva sama povijest, jer se podudara s razvojem proizvodne snage znanosti i tako posredovana s pretpostavkama pod kojima ovaj naš svijet može postati dostojan čovjeka« (87).

Studija Friedricha Tomberga »Od otudenja svijesti ka svijesti otudenja« predstavlja ovoga autora kao izvrsnog interpretatora Marxovih »Grundrisa«. Pritom je odlučan uvid u Marxovu misao, da ljudi, da bi živjeli, moraju proizvoditi sredstva za svoj život i da su ljudi primorani ne samo da upotrebljavaju svoje proizvodne snage nego i da ih dalje razvijaju. Na određenom stupnju razvoja proizvodne snage dopijevaju u fazu, koja je više nepomišljiva pri postojećim odnosima proizvodnje – tačnije pod odnosima kapitala. Naime, kada nastupi »stanje, da se iz neposrednog rada, jer je on u proizvodnom procesu sveden na puki subaltni moment, dobije još samo odgovarajući minimalni profit, ni kapital više neće postojati« (99). Stoga je »propast kapitala logički nužna i otuda će i historijski jednom nastupiti, pod pretpostavkom naravno, da katastrofe koje donosi kapital, da ne bi bio primoran na samoubistvo, uopće ne učine kraj ljudskom društvu« (101). Da ne bi do toga došlo, potreban je »preobražaj otudene svijesti u svijest otudenja«. Otuda Tomberg u skladu s Marxovom teorijom o propasti kapitala a nasuprot pomodnim teoretičarima, po

kojima sva revolucionarna inicijativa dolazi isključivo od nerazvijenih agrarnih zemalja («sela») i odatle se širi u razvijene kapitalističke zemlje («gradove»), s pravom ističe: »Tko se s Marxom uvjerio u logičku nužnost propasti kapitala, neće se zadovoljiti time, da se moć kapitala nabaci samo s periferije; skupa sa svim istomišljenicima on će raditi planski na momentu, u kojemu kapital više nije u stanju da vlada nad istovremenom pobunom na svojim granicama i svojim provincijama konkurencije u svojem socijalističkom susjedstvu i nad subverzijom u svojoj unutrašnjosti, te će prije svega tražiti da vrijeme, koje još preostaje, iskoristi da koliko je moguće dalje razvije izgradnju novog društva u krilu starog. To novo društvo ima u asocijaciji radnika već svoje elemente, koje ipak još valja razviti. Prvi čin toga razvoja bilo bi ukidanje otuđenja svijesti još unutar ekonomskog otuđenja. Gdje razjašnjenju, koje se vrši u sistematskom teoretskom radu i egzemplarnim akcijama, pođe za rukom da proletarijat ponovno dovede u vezu s teorijom, koja reflektira njegovu praksu, iz znanja o otuđenju proizići će određeno vrijeme i odluke o njegovu ukidanju. Preobražavanje otuđene svijesti u svijest otuđenja ne može biti nigdje mukotrpnije nego tamo gdje je strašna moć navike čak svjesne potrebe i sklonosti ljudi usmjerila protiv njihovih zbiljskih interesa. Ovdje bi bilo iluzorno nadati se u neki spontani čin samooslobodjenja masa. Prije bi se mogla nadati nužnost, da se interese radnika provede protiv njihove vlastite manipulativne spontanosti« (105-106).

Studija Hansa G. Helmsa »Fetiš revolucija« nosi naslov njegove nove knjige, a predstavlja kritiku kako pomodnog studentskog radikalizma tako i »kritičke teorije« (Horkheimera, Adorna i Marcusea) od koje polaze studentski radikalizam i »nova ljevica« uopće. Sam Helms o tome kaže: »Akciom 'kritičke teorije' o svemoguću države posredovao je studentskom ljevičarskom radikalizmu u njegovim ranijim razdobljima sliku vodilju za orijentaciju i adresiranje protesta. Ona djeluje do danas. 'Kritička teorija' je postulara marksističko jedinstvo teorije i prakse, a u stvari ga je nadomjestila samo teoretskom negacijom postojećeg. Studentski ljevičarski radikalizam pokušao je da teoretsku negaciju prevede u

političku praksu« (107). Pa ipak i »kritičkoj teoriji«, i studentskom ljevičarskom radikalizmu i »novoj ljevici« uopće, revolucija ostaje fetiš, i to stoga, jer oni »revolucionarnu« akciju premjštaju iz sfere proizvodnje u sferu konzuma i time gube klasnu određenost. Po samom Marcuseu »nova ljevica« nije klasno određena. »Ovdje stoje izolirani konzumenti jedan prema drugome... Raznoliko pokazane nesposobnosti lijevih radikala da se politički organiziraju, što im je zajedničko sa stanim anarhistima, rezultira iz njihove ideologijske orijentacije na mehanizme i institucije cirkulacije roba; njihov antietatizam je njen ekstrem. Država je najveći pojedinačni konzument i razdjeljivač roba. Uvjeti cirkulacije roba preoblikovali su državne mehanizme i institucionalnu organizaciju. Utoliko ljevičarski radikalni antietizam predstavlja pokušaj, da se otuđenje čovjeka... ukine razbijanjem aparata za raspodjelu roba, da bi se nakon izvršene revolucije organizirala nova i pravедna podjela roba« (127).

Paul Oehlke i Hans-Henning Herzog u članku »Znanost i inteligencija u kasnom kapitalizmu« slijede suvremeni znanstvenotehnološki napredak i konstatiraju: »Razvoj znanosti u neposredu proizvodnu snagu počiva na tome, da neposredni proizvođači znanstveno rade« (142).

Prilogom »Lenjin, mrtav pas« Ulrich Kuntzel pruža uvid u svoju novu knjigu u kojoj Lenjinova iskustva prenosi na suvremeni studentski pokret. Članak pokojnog Viktora Agarata posvećen je njemačkim sindikatima u njihovoj posljednjoj fazi. U »ad lectores 8« objavljen je još Engelsov članak »O autoritetu« i Lenjinov članak »Prisilno regrutiranje 183 studenta« kao i Lukaseva studija »Ontološki temelji ljudskog mišljenja i djelovanja«. Engelsov i Lenjinov članak poznat je našim čitaocima, a Lukasevu ćemo studiju u cjelini objaviti u slijedećem broju »Političke misli«, pa ih stoga ovdje nećemo posebno prikazivati. Ograničeni prostor radije smo upotrijebili zato da uputimo naše čitaoce na mlade i otuda za sada, manje poznate autore i njihove veoma zanimljive, znanstveno precizno formularane teze, teme i probleme, kojima je tako obilata ova mala zbirka, koja će zadovoljiti svakoga tko se zanima za suvremeni svijet.